

Antysemityzm w publikacji Jerzego Roberta Nowaka 'Kogo muszą przeprosić Żydzi'

Autor tekstu: **Karol Haratyk**

Publikacja prof. dra hab. Jerzego Roberta Nowaka „Kogo muszą przeprosić Żydzi” stanowi w zamierzeniu głos w dyskusji, która miała miejsce po ujawnieniu przez J. T. Grossa w książce „Sąsiedzi” zbrodni dokonanej w Jedwabnem. Według ustaleń Instytutu Pamięi Narodowej zbrodni tej dokonali Polacy z inspiracji niemieckich okupantów w dniu 10 lipca 1941 roku. W jej wyniku śmierć poniosło od 300 do około 440 Żydów, którzy zostali spaleni żywcem. Wnioski te są w dużym stopniu zgodne z ustaleniami J. T. Grossa. Rozbieżność wiąże się z liczbą ofiar: według autora „Sąsiadów” śmierć poniosło 1600 Żydów. J. R. Nowak uważa jednak, że zarówno Gross, jak i IPN przecenili rolę Polaków w zbrodni, która — jego zdaniem — obciąża Niemców. [1] Szczególnie polemiczny charakter miała inna jego publikacja — „100 kłamstw J.T. Grossa”, w której szerzej opisuje swoje zastrzeżenia dotyczące ustaleń Grossa. W „Kogo muszą przeprosić Żydzi” odnosi się do zbrodni w Jedwabnem jedynie marginesowo. Niemniej wstęp do tej publikacji nie pozostawia wątpliwości, co do celów jakie przyświecały autorowi: „Wielka antypolska część mediów, ludzie nowej Targowicy, wytaczali Polsce i Polakom proces na oczach świata, żądając pokutnego samobiczowania za mord Żydów w Jedwabnem przed 60 laty. Całą Polskę, cały naród próbowano obciążyć winą (...)”. Po czym dodaje: „Faktem jest, że wbrew kłamstwom wpływowych mediów, Żydzi mają aż nadto powodów do bicia się w piersi i przepraszania licznych narodów (...)”. [2]

To właśnie odpowiedź na pytanie, jakie narody i za co muszą przeprosić Żydzi, służy analizowana przeze mnie książka. Wydaje mi się zasadne przytoczenie spisu treści, który sam w sobie wymownie prezentuje punkt widzenia autora. Został on dołączony na końcu tej pracy. Już spojrzenie na spis treści pozwala odczytać kontekst, w którym Nowak umieszcza Żydów: Winni są oni wprowadzeniu komunizmu i totalitaryzmu w ZSRR i innych krajach demokracji ludowej. Ponadto ponoszą dużą część winy za stabilność tego systemu. Żydzi okazali się kolaborantami i zdrajcami narodów, których państwa zamieszkiwali. To ich w dużym stopniu obciążają zbrodnie dokonane na tych narodach, gdyż odgrywali niezwykle istotną rolę w aparacie terroru w państwach komunistycznych. Żydzi zaciekle walczyli z religią chrześcijańską w tych państwach. Również współcześnie starają się niszczyć tradycyjne wartości w państwach chrześcijańskich. Zmieniły się wprawdzie środki, jakie w tym celu wykorzystują (dziś czynią to poprzez Hollywood), jednak nie wynika to ze zmian, jakie zaszły w samych Żydach, a jedynie z okoliczności, które wymuszają stosowanie bardziej „miękkich” narzędzi. Nadal jednak tam, gdzie to jest możliwe stosują terror (współcześnie przeciw Arabom). Mimo że ostatni rozdział („Żydzi powinni przeprosić Żydów”) wprowadza podział wśród samych Żydów wyodrębniając spośród nich kategorię Żydów uczciwych, sama treść tego rozdziału nie pozostawia wątpliwości co do faktu, że zdecydowanie dominują w narodzie żydowskim Żydzi nieuczciwi i że to o nich należy przede wszystkim myśleć, gdy mówi się o tym narodzie jako takim. W kontekście obarczania Polaków winą za zbrodnię w Jedwabnem J.R. Nowak pisze: „Każdy naród miał w swej historii wielu ludzi szlachetnych i aniołów, ale każdy miał też swoją czeredę podleców.” Wydaje się, że wbrew własnym słowom w odniesieniu do Żydów autor stosuje odwrotną miarę. W swojej publikacji wymienia bowiem wielu Żydów — „podleców” oraz tylko garstkę „szlachetnych” Żydów.

Należy podkreślić, że niewielkie rozmiary omawianej publikacji (niecałe 60 stron) nie pozwalają autorowi opisać wszystkie grzechy, z powodu których Żydzi powinni się ukorzyć przed innymi narodami ani wymienić wszystkich narodów, którym się to należy. [3] „Kogo muszą przeprosić Żydzi” ma przyczynić się jedynie do zmiany perspektywy, z której spogląda się na relacje Żydów z innymi narodami i na umieszczenie kwestii antysemityzmu we właściwym — zdaniem autora — kontekście. Winę za antysemityzm - jeśli założymy, że on rzeczywiście istnieje — ponoszą sami Żydzi. To że bywali ofiarami było konsekwencją ich niegodziwości i to na niej powinniśmy skupić naszą uwagę, jako że była ona uprzednia wobec prześladowań i dyskryminacji, jakich doznali i jako że zbrodnie, które zadawali przekraczają swymi rozmiarami te, których doznawali.

Ze względu na niewielkie rozmiary tego eseju nie mogę w tym miejscu przedstawić obszerniej poglądów Jerzego Roberta Nowaka. Postaram się to jednak uczynić w dalszej części tej pracy w kontekście teoretycznych konstruktów: stereotypu spiskowego oraz antysemityzmu tradycyjnego i nowoczesnego, które przedstawię poniżej.

Rodzaje antysemityzmu

Teoretyczna analiza zjawiska antysemityzmu

Sądzę, iż tytuł artykułu Mirosława Kofty „Stereotyp spiskowy jako centralny składnik antysemityzmu” [4] jest słuszny i że rozwijaną przez niego koncepcję stereotypu spiskowego rzeczywiście należy uznać za kluczową dla zrozumienia zjawiska antysemityzmu w warunkach polskich; dlatego też temu konstruktowi poświęcę więcej miejsca i przede wszystkim przy jego pomocy spróbuję zinterpretować tekst J. R. Nowaka.

Zadziwia trwałość stereotypu Żydów (a raczej narodu żydowskiego) w kraju, w którym odsetek osób pochodzenia żydowskiego jest tak niewielki, jak to ma miejsce w Polsce. Zdecydowana większość polskich antysemitów nie ma kontaktu z osobami pochodzenia żydowskiego. Niemniej trwałość stereotypów można tłumaczyć bez odwoływania się do konstruktów stereotypu spiskowego. Takie koncepcje, jak teoria tożsamości społecznej Tajfela i Turnera, teoria społecznego uczenia się, teoria osobowości autorytarnej Adorno, teoria umysłu zamkniętego Rokeacha, czy poznawcze podejście traktujące stereotyp jako szczególny rodzaj schematu poznawczego i kategoryzacji społecznej [5] pozwalają zrozumieć fenomen utrzymywania się w świadomości potocznej wiedzy stereotypowej wiele lat po zaniku kontaktu pomiędzy grupą stereotypizującą i stereotypizowaną, jak również niską podatność tej wiedzy na zmianę pod wpływem informacji jej przeczących. Powyższe koncepcje okazują się jednak niewystarczające dla zrozumienia znaczenia antysemityzmu w polskim życiu publicznym. Mimo że Żydzi stanowią dziś niewielką mniejszość narodową, przypisuje się im nieraz wręcz dominującą rolę w polskim życiu publicznym, szczególnie w polityce, gospodarce i mediach. Fakt ten wymaga wyjaśnienia wychodzącego poza takie rozumienie stereotypu, które dominuje w odniesieniu do stereotypów innych grup etnicznych. Pomaga w tym koncepcja antysemityzmu nowoczesnego. Poprzez przyznanie stereotypom dotyczącym Żydów istotnej funkcji w ideologii grup stereotypizujących, wyjaśnia trwałość tych stereotypów i znaczenie jakie odgrywają w publicznym dyskursie poprzez funkcje, jakie pełnią w nowoczesnej, nacjonalistycznej ideologii. Jako istotny składnik tych ideologii antysemityzm nowoczesny okazuje się być w dużym stopniu na tyle żywotny, na ile żywotne są te ideologie. Jednak koncepcja ta nie mówi zbyt wiele o tym, w jaki sposób stereotyp ten istnieje, ograniczając się do jego treści i funkcji. Na to pytanie odpowiada natomiast rozwijana przez Mirosława Koftę i Grzegorza Sędekę koncepcja stereotypu spiskowego (nazywanego we wcześniejszych pracach tych autorów stereotypem duszy grupowej)

"Istotą stereotypu spiskowego jest transformacja grupy obcej w **pojedynczy byt intencjonalny**, podobny do wrogiej nam osoby". [6] Oznacza to, że stereotyp spiskowy odnosi się do całej grupy społecznej jako takiej, a nie do pojedynczych jej członków, traktowanych jako egzemplarze stereotypu, jak to ma miejsce według Kofty w przypadku klasycznego rozumienia pojęcia stereotypu. [7] Nawet jeśli zgodzimy się z tezą Pawła Boskiego, że stereotyp w tym samym stopniu może odnosić się do grupy, jak i do pojedynczych jej członków, [8] cechą swoistą stereotypu spiskowego pozostaje przypisywanie grupie obcej jako takiej intencji, co często wiąże się z wiarą w istnienie odległego centrum dowodzenia, którego wolę realizują wiernie członkowie grupy, wykazując się przy tym niezwykłym skoordynowaniem swych działań. Ponadto działania ich pozostają tajne. Aż nadto jawne stają się natomiast zgubne skutki tych działań. Grupa ta odznacza się wyjątkowym egoizmem i solidarnością. Jej celem jest zazwyczaj „produkowanie zła” lub osiągnięcie władzy, zdominowanie grup im obcych. M. Kofta wyróżnia sześć funkcji stereotypu spiskowego: pomaga odnaleźć przyczynę negatywnych zjawisk społecznych, interpretować przeszłość oraz tworzyć scenariusze na przyszłość, mobilizuje do czujności w tropieniu wrogów i obrony grupy własnej, jak również usprawiedliwia dyskryminację grupy obcej. [9] Poszczególne stereotypy spiskowe przejawiane przez daną osobę składają na ogólną orientację poznawczą, którą Kofta i Sędek nazywają „myśleniem spiskowym”. Orientacja ta rzutuje na ocenę wydarzeń ze sfery życia publicznego. [10]

To właśnie stereotyp spiskowy stał się elementem szowinistycznych ideologii. Zanim to się jednak stało, antysemityzm głęboko zdążył zapuścić korzenie w europejskiej świadomości potocznej. Tę transformację antysemityzmu akcentuje Helena Datner poprzez rozróżnienie pomiędzy antysemityzmem tradycyjnym a nowoczesnym. Antysemityzm tradycyjny jest elementem światopoglądu religijnego niektórych chrześcijan, którzy uważają, że naród żydowski jako taki ponosi winę za śmierć Jezusa. Antysemityzm nowoczesny, jako element ideologii, jest bardziej rozbudowany i solidniej uzasadniany, niż antysemityzm tradycyjny. Jednak również w nowoczesnej

wersji antysemityzmu zawierają się sprzeczności: Żydzi są charakteryzowani jako skuteczni, ale i bezwzględni przedsiębiorcy (tak skuteczni, że potajemnie rządzą światowym kapitałem), jako „wywrotowcy”, liberatarianie, komuniści, czy anarchiści, jako niezwykle solidarni i egoistyczni grupowo. Ponadto Żydzi skrycie dążą do władzy. [11]

Stereotyp spiskowy i antysemityzm nowoczesny w „Kogo muszą przeprosić Żydzi”

Z opisów Jerzego Roberta Nowaka wyłania się obraz Żydów, którzy celują w „produkowaniu zła” i próbach zdominowania narodów, wśród których mieszkają. Żydzi, którzy powinni być wdzięczni Polakom za to, „że przez całe stulecia Polska była jedynym schronieniem dla Żydów z całej Europy”, zdradzają ich w chwili, gdy Polska jest najbardziej osłabiona: w okresie zaborów, [12] II wojny światowej, stalinizacji Polski. [13] Wydaje się, że w XIX i XX wieku Żydzi stale spiskowali przeciw Polsce. Nieraz czynili to otwarcie, [14] częściej jednak skrycie. Jedną ze skrytych metod było „szpiclowanie”, szczególnie popularne w XIX wieku: „Historia odnotowała całe „legiony” antypolskich Żydów, szpicli i donosicieli.” [15] W XX wieku Żydzi zazwyczaj występowali przeciwko Polsce w przebraniu komunistów. To pozwalało im na systematyczne niszczenie polskiej gospodarki (w końcu Hilary Minc był Żydem) [16], jak i na terroryzowanie i mordowanie Polaków. Żydzi odgrywali niezwykle istotną rolę w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego, Urzędach Bezpieczeństwa, Ministerstwie Sprawiedliwości i wymiarze sprawiedliwości. W rozdziale „Za rolę Żydów w stalinizacji Polski” autor wymienia ponad 50 nazwisk osób żydowskiego pochodzenia, które sprawowały kluczowe funkcje w wymienionych instytucjach, zaznaczając przy tym, że nazwiska „(...) można by jeszcze bardzo długo mnożyć.” [17] Również po upadku komunizmu Żydzi nie przestali spiskować przeciw Polakom. Szczególnie niechlubnie w historii Polski po 1989 roku zapisali się Bronisław Geremek i Adam Michnik (rozdział „Za zaprzepaszczenie tak wielu polskich szans po 1989 roku”). [18] Również inne narody doznały wielu tragedii na skutek działalności Żydów przebranych za komunistów. J.R. Nowak wymienia tutaj Rosjan, Węgrów, Czechów i Stany Zjednoczone („Za rolę Żydów w Komunistycznej Partii USA”, „Za rolę Żydów w szpiegowaniu na rzecz Sowietów” [19]). Nie mam jednak wątpliwości, co do tego, że autor byłby w stanie znacznie wydłużyć to wyliczenie.

Niegodziwość Żydów nie można wytłumaczyć dążeniem do uzyskania własnego niepodległego państwa, gdyż nawet współcześnie, gdy takie państwo już posiadają, nie przestają spiskować przeciw innym narodom, starając się je wykorzystać dla realizacji własnych celów, wśród których najważniejszym wydaje się być terroryzowanie ludności arabskiej zamieszkującej Izrael. [20] Żydzi byli w stanie podporządkować sobie zarówno politykę Stanów Zjednoczonych (rozdział: „Za forsowanie skrajnie proizraelskiej polityki kosztem narodowych interesów USA” [21]), jak również ich kulturę (rozdział: „Za rolę zdominowanego przez Żydów Hollywood w rozbijaniu tradycyjnych wartości” [22]). Czym więc należy tłumaczyć ich niegodziwość? Autor wymienia explicite tylko jeden motyw: „tradycyjną zasadę przystosowania się do narodów rządzących”. [23] Tłumaczy to, dlaczego Żydzi „szpiclowali” na rzecz Rosjan w XIX wieku oraz dlaczego popierali komunizm. Nie tłumaczy to jednak ich dzisiejszej działalności niszczącej narody od wewnątrz (przykładami są tutaj Polska i USA). Wydaje się, że zakładanym przez autora motywem postępowania Żydów jest tutaj „obsesyjne dążenie do władzy” oraz „trwała właściwość dyspozycyjna — nastawienie na produkowanie zła; jej ostatecznym celem jest nie tyle obrona własnych interesów, ile (...) zniszczenie społeczeństwa”, które to M. Kofta i G. Sędek wymieniają wśród cech wyróżniających stereotyp duszy grupowej / stereotyp spiskowy. [24] Inną cechą obrazu Żydów, który wyłania się z tekstu J.R. Nowaka jest skrytość ich działań, ich spiskowy charakter (działają w przebraniu komunistów, ludzi show biznesu w Hollywood, polskich rzeczników III RP lub wręcz agentów służb wywiadowczych na usługach wrogich państw), a to właśnie „aktywność spiskowa”, „niewidzialny sposób działania” jest kolejną definicyjną cechą stereotypu spiskowego. [25] Co więcej, Żydów raczej nie cechuje egoizm indywidualny, gdyż są oni zdolni do największych poświęceń w imię specyficznie zdefiniowanego dobra ich narodu (czy też raczej zła innych narodów). To sprawia jednak, że możemy przypisać im „wysoki stopień egoizmu grupowego i solidarności grupowej”, które są kolejnymi cechami wyróżniającymi stereotyp spiskowy. [26] Autor nie wspomina o żadnym „odległym centrum dowodzenia”, które koordynowałoby działaniami Żydów. Jego tekst nie pozostawia jednak wątpliwości, że „poszczególnych członków postrzega (...) jako subordynowanych

wykonawców woli grupy", a grupa ta działa według niego „w zadziwiająco zintegrowany, jednolity sposób”. [27] Wszak trudno w inny sposób zrozumieć, dlaczego Żydzi często ryzykowali życiem (np. jako szpiedzy) lub przynajmniej prestiżem społecznym (np. jako członkowie Komunistycznej Partii USA) chcąc zniszczyć państwa, które zamieszkiwali. Trudno zrozumieć w inny sposób, dlaczego ci Żydzi, którzy według J.R. Nowaka zdominowali Hollywood, stawiają sobie za cel rozbicie tradycyjnych wartości; dlaczego z taką zaciekłością stosowali terror państwowy w zdominowanych przez siebie państwach komunistycznych. W kontekście całego tekstu wyróżnienie w ostatnim rozdziale kategorii Żydów uczciwych trzeba traktować tylko jako sposób na uwiarygodnienie ideologii, która jest promowana w „Kogo muszą przeprosić Żydzi”. Ich działalność wszak, choć szlachetna, nie przyczynia się do zmiany postawy innych Żydów, do pomniejszenia solidarności grupowej i egoizmu grupowego, czy do obniżenia stopnia koordynacji działań zdecydowanie przeważającej liczby Żydów. W tekście „Kogo muszą przeprosić Żydzi” odnajdujemy więc wszystkie definicyjne cechy stereotypu spiskowego. Ponadto, jako tekst w zamierzeniu historyczny, przedstawia on interpretacje przeszłości, a jako tekst polemiczny „uwrażliwia percepcyjnie i emocjonalnie na domniemane zagrożenia dla grupy własnej”, czyli narodu polskiego, „motywuje do kolektywnej samoobrony” i „dostarcza moralnego uzasadnienia dla dyskryminowania i dehumanizowania przedstawicieli grupy obcej”, jak również przedstawia wyjaśnienia negatywnych zjawisk społecznych (np. we wspomnianych już rozdziałach „Za zaprzepaszczenie tak wielu polskich szans po 1989 roku”, czy „Za rolę zdominowanego przez Żydów Hollywood w rozbijaniu tradycyjnych wartości”). Oznacza to, że „Kogo muszą przeprosić Żydzi” spełnia wszystkie wymienione przez M. Koftę funkcje stereotypu spiskowego. [28]

„Kogo muszą przeprosić Żydzi” można potraktować również jako element ideologii promowanej przez rozgłośnię radiową Radio Maryja, której dyrektorem jest ojciec Tadeusz Rydzyk. Marcin Kowalski w artykule na temat J.R. Nowaka zamieszczonym w „Dużym Formacie”, dodatku do Gazety Wyborczej, pisze: „Nowak jest jednym z głównych ideologów stacji o. Rydzyka. Od lat wyznacza polityczne trendy w RM.” [29] Nie charakteryzując bliżej ideologii Radia Maryja, ograniczę się do stwierdzenia, że możemy odnaleźć w niej zarówno elementy antysemityzmu tradycyjnego, jak i nowoczesnego. Niemniej w analizowanej publikacji odnajduję tylko ten drugi rodzaj antysemityzmu. Wprawdzie J.R. Nowak pisze o aktywnym włączeniu się Żydów w politykę ateizacji społeczeństw w państwach komunistycznych, [30] jak również o współcześnie prowadzonej przez Żydów walce z chrześcijaństwem (bo tak jak miemam należy rozumieć tradycyjne wartości rozbijane przez Hollywood), [31] to jednak te działania Żydów wpisują się raczej w ich skłonność do „produkowania zła”, nie stając się elementami wyrażonego explicite światopoglądu religijnego autora.

Żydzi w tekście J.R. Nowaka zostali scharakteryzowani jako wywrotowcy (np. szpiedzy, członkowie partii rewolucyjnych [32]) i komuniści. Nie muszę chyba kolejny raz udowadniać, że według autora są oni niezwykle solidarni i egoistyczni grupowo oraz że skrycie dążą do władzy. Są oni również skutecznymi i bezwzględными przedsiębiorcami (np. J.R. Nowak uważa, że pełnili oni niezwykle istotną rolę w handlu niewolnikami murzyńskimi w USA [33]). Posiadają więc niemal wszystkie cechy, które za Ireneuszem Krzemińskim wymieniłem jako charakterystyczne dla antysemityzmu nowoczesnego. Co więcej, ta, jak inne wypowiedzi Jerzego Roberta Nowaka, tworzy ideologię, w której polskość ściśle wiąże się z tradycyjnie pojmowanym katolicyzmem, III RP jest krytykowana jako wyraz zdrady narodowej, którą był Okrągły Stół, społeczeństwo polskie potrzebuje odnowy moralnej, aby zbudować nową, IV RP, a Żydów obwinia się o wszystkie nieszczęścia, które ta ideologia diagnozuje. [34]

* * *

„Kogo muszą przeprosić Żydzi” Jerzego Roberta Nowaka jest wyrazem ksenofobicznej ideologii, w której antysemityzm odgrywa istotną rolę. Żydzi w tej ideologii są czynnikiem, za pomocą którego tłumaczy się negatywne zjawiska społeczne, zarazem działanie Żydów nie wymaga żadnych wyjaśnień. Traktuje się jako oczywiste to, że mają oni skłonność do „produkowania zła”, że są chciwi, zdradliwi i że kierują się wyłącznie własnym interesem grupowym. Zarazem trudno przedstawić jakiegokolwiek dowody przeczące takiemu stereotypowi, gdyż zakłada się w nim, że Żydzi działają w sposób skryty, spiskowy, co czyni ich tym bardziej niebezpiecznymi. Takie potraktowanie Żydów, jako czynnika wyjaśniającego, który sam nie wymaga już wyjaśnień, nadaje tym ideologiom spoistości. Takie ujęcie Żydów odnajdujemy również w analizowanej publikacji, co pozwala twierdzić, iż promowany jest w niej antysemityzm nowoczesny i stereotyp spiskowy Żydów.

BIBLIOGRAFIA

- E. Gućwa-Leśny, M. Marody (red.), *Podstawy życia społecznego w Polsce*,

- Instytut Studiów Społecznych, Warszawa 1996.
- M. Jarymowicz, B. Wojciszke (red.), *Psychologia rozumienia zjawisk społecznych*, Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1999.
 - A. Jasińska-Kania, M. Kofta (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
 - I. Krzemiński, *Antysemityzm w Polsce i na Ukrainie. Raport z badań*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.
 - J.R. Nowak, *Kogo muszą przeprosić Żydzi*, Wydawnictwo MaRon, Warszawa 2001.
 - M. Kowalski, [Przeproście za Hollywood](#) (<http://www.gazetawyborcza.pl/1,75480,3297831.html>), dn. 7 stycznia 2008.
-

Przypisy:

- [1] C. Łazarewicz, *Tropiciel judeospisków*, Przekrój.
- [2] J.R. Nowak, *Kogo muszą przeprosić Żydzi*, Wydawnictwo MaRon, Warszawa 2001, s. 3.
- [3] Autor pisze na stronie 4: "Prezentowana tu książeczka jest próbą bardzo skrótowego przedstawienia tych działań, za które Żydzi powinni przeprosić inne nacje."
- [4] M. Kofta, *Stereotyp spiskowy jako centralny składnik antysemityzmu* [w:] A. Jasińska-Kania, M. Kofta (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
- [5] Omówienie tych koncepcji: M. Kofta, *Wprowadzenie do psychologii stereotypów i uprzedzeń* [w:] E. Gucwa-Leśny, M. Marody (red.), *Podstawy życia społecznego w Polsce*, Instytut Studiów Społecznych Warszawa 1996. Więcej na temat sztywności stereotypów: I. Kurcz, *Zmiana stereotypów; jej mechanizmy i granice* [w:] A. Jasińska-Kania, M. Kofta (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar Warszawa 2001 oraz M. Jarymowicz, *W poszukiwaniu przesłanek sztywności stereotypów* [w:] ibidem.
- [6] M. Kofta, *Stereotyp spiskowy jako centralny składnik antysemityzmu* [w:] A. Jasińska-Kania, M. Kofta (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001, s. 277.
- [7] Ibidem, s. 279.
- [8] P. Boski, *O stereotypach nie stereotypowo, czyli jak badać wiedzę o kulturze grup społecznych i unikać ich stereotypów* [w:] A. Jasińska-Kania, M. Kofta (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
- [9] M. Kofta, *Stereotyp spiskowy jako centralny składnik antysemityzmu* [w:] A. Jasińska-Kania, M. Kofta (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001, s. 276 - 278 oraz M. Kofta, G. Sędek, *Stereotypy duszy grupowej a postawy wobec obcych: wyniki badań sondażowych* [w:] M. Jarymowicz, B. Wojciszke (red.), *Psychologia rozumienia zjawisk społecznych*, Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1999, s. 175 - 178.
- [10] M. Kofta, G. Sędek, *Stereotypy duszy grupowej a postawy wobec obcych: wyniki badań sondażowych*, op. cit., s. 205.
- [11] I. Krzemiński, *Antysemityzm w Polsce i na Ukrainie. Raport z badań*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 20 - 26.
- [12] J. R. Nowak, *Kogo muszą przeprosić Żydzi*, Warszawa 2001, Wydawnictwo MaRon, s. 4.

- [13] Ibidem, s. 10 - 20.
- [14] Por.: np. rozdz. "Za koncepcje Judeo-Polonii" ibidem, s. 7-8
- [15] Ibidem, s. 6.
- [16] Ibidem, s. 20.
- [17] Ibidem, s. 14 - 16.
- [18] Ibidem, s. 21-22.
- [19] Ibidem, s. 48 - 50.
- [20] Ibidem, s. 40-47.
- [21] Ibidem, s. 50-51.
- [22] Ibidem, s. 52.
- [23] Ibidem, s. 35.
- [24] M. Kofta, G. Sędek, *Stereotypy duszy grupowej a postawy wobec obcych: wyniki badań sondażowych*, op. cit., s. 175 - 177.
- [25] Ibidem, s. 176 - 177.
- [26] Ibidem, s. 176.
- [27] Ibidem, s. 176 - 177.
- [28] M. Kofta, *Stereotyp spiskowy jako centralny składnik antysemityzmu* [w:] A. Jasińska-Kania, M. Kofta (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Warszawa 2001, Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 278.
- [29] M. Kowalski, [Przeproście za Hollywood](#), dn. 7 stycznia 2008
- [30] J.R. Nowak, *Kogo muszą przeprosić Żydzi*, Warszawa 2001, Wydawnictwo MaRon, s. 28.
- [31] Ibidem, s. 52.
- [32] Por. rozdz. "Za rolę w partii zdrady narodowej - KPP" ibidem, s. 10.
- [33] Ibidem, s. 52.
- [34] Por.: M. Kowalski, *Przeproście za Hollywood*, op. cit. oraz C. Łazarewicz, *Tropiciel judeospisków*, op. cit.

Karol Haratyk

Student socjologii oraz stosunków międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 17-09-2009 Ostatnia zmiana: 18-02-2010)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6799) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6799>)

Contents Copyright © 2000-2010 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2010 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz

nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl